

Literárne dejepisectvo ako synoptická mapa

PETER ZAJAC, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava
Humboldtova univerzita, Berlín

Nebudem si klásť otázku existencie či neexistencie dejín, ktorá stojí na začiatku každej úvahy o zmysle literárneho dejepisectva. Vyjdem z jednoduchej premisy W. Grasskampa (Grasskamp, 1998, s. 760), že literárne dejepisectvo je pokusom orientovať sa v dejinách a v tomto zmysle je ich mapou. Uvedomujem si pritom veľmi dobre, že je principiálny rozdiel „medzi menom a pomenovanou vecou alebo medzi mapou a teritóriom“ (Bateson, 1987).

Dejepisectvo (a literárne dejepisectvo) 19., ale do veľkej miery aj 20. storočia vychádza z premisy Geoga Orwella, že kto ovláda minulosť, ovláda súčasnosť a kto ovláda súčasnosť, ovláda budúcnosť, ktorá pomenúva mocenský vzťah k dejinám. Takto chápané národné dejiny (a dejiny národných literatúr) vychádzajú z toho, že ten, kto ovládne čas, obsadí v ňom aj isté teritórium. Dejiny národných literatúr sú potom síce prvoplánovo príbehom, odohrávajúcim sa v čase, ale ich účelom je kultúrne vlastniť, či privlastniť si isté teritórium, pričom platí, že obsadenie minulosti príslušného teritória znamená jeho ovládnutie v prítomnosti, a najmä v budúcnosti.

Preto takéto dejiny vychádzajú z kauzálnno-funkčného a teleologického chápania. Základným kritériom ich písania je zmena, a to zmena lineárna, k lepšiemu. Na tom je založená predstava ustavičného pokroku, ktorý – zjednodušene povedané – neznamená nič iné ako kvantitatívnu alebo kvalitatívnu zmenu, zmenu ako nárast a zlepšenie. Literárnohistoricky to znamená uplatnenie princípu striedania: romantizmus vystrieda realizmus, ten zase vystrieda moderna, tú avantgarda a tú zase postmoderna. Pritom sa ticho predpokladá, že tento proces vytvára istú kontinuitu pokroku. Problémom takéhoto chápania dejín je otázka prevrstvovania, presúvania celých komplexov vrstiev, problém zlomov (fraktúr), ruptúr, diskontinuit, ktoré vytvárajú celkom odlišnú archeológiu minulosti (Čepan, 1979, s. 364 – 368).

Vzájomné prelínanie jednotlivých priestorov, ruptúry, zlomy, diskontinuity znamenali v takto chápanom mocenskom zápase prehru, a preto nemali v dejinách národných literatúr miesto. V súčasnosti sa však stáva aj v tomto priestore aktuálnejšia ako problém moci otázka zmysluplnosti, funkcie a spôsobu písania dejín literatúry.

Druhý problém vzniká pri samotnej otázke, či má zmysel pozerat' sa na dejiny literatúry ako na mapu. Dejínám totiž dominuje čas, mapám priestor. No už Roman Jakobson v rozhovore s Krystynou Pomorskou (Jakobson, 1992) v tejto súvislosti píše, že „ak sa z nášho prístupu k jazykovému systému vytráca mýtus o nehybnosti a do analýzy ja-

zykových systémov vstupuje ako vnútorný faktor čas..., musíme do okruhu vnútorných jazykových faktorov zaradiť aj priestor“. A Karl Schlögel pomenoval celkom prednedávnom toto priestorové vyjadrenie dejín ako „spacial turn“ (Schlögel, 2003, s. 52 – 60), pričom nemyslel postmoderné spriestorovanie a miznutie času, ale to, že čas „sa odohráva“ v priestore, že neexistuje nejaká striktné vymedzená ostrá hranica medzi priestorom a časom, že vzťah medzi nimi je kĺzavý, tak ako podľa Jakobsona nemožno „stanoviť zásadnú, absolútnu hranicu medzi pojmami ohniska zmien a zónami ich expanzie“.

S tým však súvisí aj ďalšia otázka: akú predstavu máme o samotnom priestore. Vnímate ho ako pevný, tuhý, s nemennými súradnicami, alebo ako kĺzavý, pulzujúci, *synoptický* priestor s viacerými premennými? Takýmto synoptickým pohybom je napríklad mystické zjavenie, kontemplácia, interpretácia, preklad, vyslovene synoptickú povahu má intertextualita. Takúto povahu majú aj synoptické mapy.

Synoptická mapa „nezachytáva viditeľný svet, krajinu, nie je statickou topologickou deskripciou, ktorú reprezentuje *klasická mapa*, ale diagramom oscilujúcim medzi snahou opísať a vizuálne zachytiť neviditeľný vzdušný oceán prostredníctvom geometrickej skratky a medzi ustavične sa meniacim dynamickým a vratkým priestorom, ktorý sa vzpiera akejkoľvek exaktnej popisnosti; spájajú sa tu chaotické procesy s poriadkom generujúcim rôznorodé synoptické objekty“ (Matejovič, 2000, s. 20). Synoptické mapy vyznačujú súbežnosť, koincidencia pohybu v čase a priestore. Tvorba synoptických máp je pokusom prekonať apóriu medzi časom a priestorom, medzi diachróniou a synchroniou.

Ak hovorím o literárnom dejepisectve ako synoptickej mape, spájam to s dvoma obratmi. Nechápem literárne dejiny ako formu ovládania, ale orientácie a nechápem ich ako následnosť lineárnych zmien, ale ako ustavičnú tvorbu odlišností (Biti, 1996, s. 16), pričom ide nielen o čas, ale aj o priestor odlíšenia. Znamená to prechod od teleologického chápania literárneho dejepisectva k jeho chápaniu ako literárnej pamäti a jej archívu.

Podľa Jana Assmanna (Assmann, 2001) rozlišujeme medzi prírodou a dejinami rekurzívnu formulu opakovania a variácie. Opakovanie znamená v kultúre tvorbu kánonu, variácia hypoleptickú zmenu. Hypolepsa ako figúra približovania sa k pravde je rétorickou figúrou „nadväzovania na predchádzajúce“ a dejín v užšom zmysle slova. Jej základný princíp spočíva v tom, že k pravde sa dá priblížiť, len ak „sa oslobodíme od preludnej túžby začínať vždy od začiatku, ak si uvedomíme, že vždy sa rodíme do určitého prebiehajúceho diskurzu, uvidíme, ako prebiehajú jednotlivé smery a naučíme sa vedome, s pochopením a kriticky nadviazať na to, čo povedali predrečníci“ (s. 241).

Jacques Derrida (Orosz, 2003, s. 49 – 66) použil ako synonymum kultúrnej pamäti pojem *archívu*. Ten v sebe zahŕňa dve potencie. Vytvára asociácie s pôvodným etymologickým významom slova archív (arch, arché, archeion, Archointon, Patri-Archív, Matri-Archív, archeo-lógia a pod.) a obsahuje nielen kanonizovanú časť kolektívneho vedomia, ale v rozlične medializovaných podobách aj individuálnu pamäť, ktorá obsahuje aj to, čo je neinštrumentalizovateľné, heretické, subverzívne, odštiepené.

Václav Navrátil (Srp, 2003, s. 591 a n.) použil už v tridsiatych rokoch pojem *osobná archeológia*. Mala sa podľa neho zaoberať predovšetkým „zapadnutými zážitkami aktivizovanými budúcnosťou“. Navrátil ju nazýval aj archeológiou chvíľ, lebo sa týka „náhlej a bezprostrednej skúsenosti“.

Literárne dejepisectvo má ako tvorba literárnej pamäti funkciu archívu, ktorý ustavične rekonštruujeme (ukladáme, uchováame), konštruujeme (vyberáme, selektujeme) a dekonštruujeme (vždy znovu a znovu preusporadujeme). Základný problém, ktorý súvisí s pojmom archívu, spočíva v rozdielnom spôsobe dnešnej tvorby archívov (múzeí, pamätníkov, knižníc, depozitov, galérií) a ich vytvárania v 18. a 19. storočí, keď sa zakladali.

V 19. storočí bolo treba archív vytvárať, katalogizovať, kategorizovať, porovnávať z ťažko dostupných stôp, odtlačkov, útržkov, úlomkov, fragmentov, rozličných typov neúplných, porušených alebo poškodených záznamov, dokumentov, dokladov, faktov, pozostalostí. Z jednotlivých neúplných puzzle sa vytváral dointerpretovaním úplný obraz, ktorý mal byť celistvý a kompletný.

Dnes je problém opačný. Máme zahlcujúce množstvo vizuálnych a textových záznamov, dokladov, dokumentov, svedectiev, interpretácií. Problémom je orientovať sa v nich, vyberať z nich, selektovať a eliminovať, usporadúvať ich, vytvárať medzi nimi nové súvislosti a hierarchie. Dispozitívom literárneho historika sú viaceré vrstvy primárnych a sekundárnych textov a z nich sa utvárajú akési literárnohistorické palimpsesty, spočívajúce na intertextualite, paratextualite, metatextualite, hypertextualite a archítextualite (Genette, 1993, s. 9 a n.).

Problémom literárnohistorických palimpsestov je rozdielny vzťah nových textov k starým: môžu sa usilovať pietne ich rekonštruovať, nanovo afirmatívne alebo kontroverzne konštruovať na podloží pôvodnej konštrukcie, alebo dekonštruovať. Dekonstruktícia pritom môže viesť k dvom dôsledkom. Môže smerovať k číremu rozloženiu a nerekonštruovateľnej deštrukcii starej konštrukcie, čo vedie k zániku literárnych dejín a dejepisectva, alebo je jej de-konštruujúcou subverziou, vytvárajúcou nové konfigurácie, na základe ktorých vytvára literárny historik nové re-konštrukcie.

Je zrejmé, že dnešným problémom literárneho historika nie je dejiny ovládnuť, ale zvládnuť. Jednoducho preto, že v archíve nám ustavične niečo z minulosti chýba, lebo sa to stratilo alebo sa na to zabudlo, a niečo zo súčasnosti je nazvyš, lebo máme pred sebou priveľa zahlcujúceho materiálu. No najmä preto, lebo naším úsilím nie je minulosť si privlastniť, ale stať sa jej súčasťou.

Zásadný zvrät spočíva v tom, že v prvom prípade sa minulosť stáva súčasťou našich záujmov, minulosť prikladáme k súčasnosti a vyberáme z nej to, čo v nej má byť prítomné, pokiaľ v druhom je naším záujmom stať sa súčasťou dejín, súčasnosť ukladáme do archívu k minulosti, aby sme ju už ako stávajúcu sa minulosť spravili prítomnou pre budúcnosť, aby sme „prekročili hranicu od smrti k životu“. Dejiny literatúry sú potom pre nás cestou od zabúdania k pamäti, od rétorickej figúry *oblivia* k rétorickej figúre *memorie*.

V prvom prípade zhotovujeme stále nové a nové statické mapy podľa našich momentálnych potrieb, v druhom zakresľujeme, prekresľujeme a rozkresľujeme do máp stále nové body, siete, súvislosti, väzby, vzťahy.

Pokiaľ nechápeme literárne dejiny mimo priestoru, nie je možné zakresľovať ich ako klasickú mapu, ale len ako synoptickú mapu. Metaforicky to pomenoval Pavel Matějovič, ktorý chápe klasickú mapu ako statickú, zobrazujúcu členitosť a vrstevnatosť

terénu. Naopak, synoptická mapa je dynamická, mapuje priestor nad krajinou (fronty, tlakové níže a výše).

Literárny dejepisec musí rátať s faktorom približovania a istej približnosti. Figúra hypolepsy počíta s takouto povahou kultúrnej pamäti a jej archivovania. Kultúrna pamäť je vždy približná, tvoria ju nielen texty a dokumenty, ale aj osobné svedectvá, výpovede, denníky, korešpondencia, spomienky a pamäti. Oral history je súčasťou utvárania kultúrnej pamäti s tou mierou spoľahlivosti či nespoľahlivosti, ktorú v sebe osobné svedectvá nesú.

Značnú mieru približnosti majú však aj zaznamenané a archivované fakty, doklady a dokumenty. Nezriedka nie je istá ich pravosť, zrejme je nielen selektívnosť ich ukladania do archívu, závislosť od usporiadania, katalogizovania, kategorizovania, hierarchizovania, ale aj selektívnosť vyberania z archívu, rozličné formy úprav faktov a súvislostí, ich inscenovanie, simulovanie a manipulovanie.

Pre literárne dejepisectvo má koncepcia dejín ako archívu kultúrnej pamäti dve prednosti. Predovšetkým ruší lineárny poriadok dejín literatúry ako vzostupného radu literárnych diel, ktoré tvoria akúsi cestu z minulosti do budúcnosti, pričom prítomnosť tvorí len jednu zo zastávok a jeden zo stupňov na tejto ceste. Tento prístup predpokladá, že základnou vlastnosťou dejín je vývin od horšieho k lepšiemu a vychádza z optimistického predpokladu 19. storočia o ustavičnom dejinnom pokroku. Takto sa odvtedy až podnes píše (aj u nás) štandardné dejiny literatúry.

Prístup k dejinám literatúry ako súčasť kultúrnej pamäti a *palimpsestu* je odlišný. Literárny historik spúšťa sondu do minulosti, prechádza jej jednotlivými vrstvami, naráža na hlušinu a vyberá si pevné miesta, ktoré sa v jeho pamäti vynárajú ako živá, aktuálna spomienka. Touto cestou šiel Oskár Čepan vo svojich *Kontúrach* naturizmu, *Stimuloch realizmu* a nedokončených *Rázdeliach romantizmu*. Ak mám parafrázovať jeho geologickú metaforu zo štúdie *Vzťahy v literárnom vývine*, niekde sa pritom presunuli celé komplexy vrstiev, inde sa dali do pohybu naraz vertikálne aj horizontálne vrstvy pamäti.

Tento prístup umožňuje riešiť jeden z tradičných problémov literárneho dejepisectva. Literárny historik má k dispozícii literárne texty, ktoré boli v čase vzniku publikované verejne i neverejne (typickým príkladom je samizdat), v rozličných jazykoch príslušného literárneho priestoru (v slovenskom či českom literárnom priestore v rozličnom čase po slovensky, česky, latinsky, nemecky, maďarsky), ostali v rukopisoch a boli publikované neskôr alebo neboli publikované vôbec, alebo boli publikované v inom komunikačnom priestore (napríklad v exile).

S touto celkom reálnou situáciou si môže poradiť literárny historik lepšie, keď literárne situácie jednotlivých období neinscenuje, akoby bol ich súčasníkom a odohrávali sa priamo pred jeho očami. Dostáva sa totiž v tom prípade do nepreklenuteľného rozporu. Pohybuje sa v dvoch časoch a dvoch priestoroch a nevie, ako s týmto faktom naložiť. Narába neraz s textami, ktoré ako historik pozná, ale ako súčasník nejakej doby ich poznať nemohol. Najčastejšie rieši túto situáciu tak, že na jednej strane vytvára zdanie rekonštrukcie dobovej literárnej situácie, hoci ju pritom vytvára virtuálne a skladá z textov, ktoré boli síce napísané v tom istom čase, ale verejne začali byť prístupné v rozličných časoch, alebo fungovali pôvodne v rozličných priestoroch.

Ak literárny historik spúšťa sondu do minulosti, píše o literárnych dejinách ako o jednotlivých *vrstvách* a *miestach* pamäti. Podľa nej sa orientuje, ona je kritériom, na základe ktorého rozlišuje, čo je jeho živou, aktuálnou spomienkou, čo sa v nej usádzalo v jednotlivých *vrstvách* a čo vracia do kultúrnej pamäti zo zabudnutia.

Vvedenie pojmu osobnej archeológie do úvahy o kultúrnej pamäti umožňuje zase včleniť do literárnych dejín celú rozsiahlu škálu nekanonizovaných, nehierarchizovaných osobných archívov, ktoré tvoria individuálnu pamäť literatúry a obsahujú to, čo je v nej neinštrumentalizovateľné, heretické, subverzívne. Myslím tu na rozlíšenie najrozličnejších podôb osobných svedectiev ako útržkov, fragmentov individuálnej pamäti.

Prednosťou tohto prístupu je, že umožňuje utvárať kultúrnu pamäť ako spojenie kolektívnej a individuálnej pamäti. Umožňuje pritom rozlíšiť funkčnú povahu oboch typov textov, nezamietať ich (ako sa to často deje v postštrukturalizme) a usporadúvať ich tak, aby orientovali, a nie deozientovali.

Postštrukturalistická dekonštrukcia a odmietnutie literárnych dejín je totiž najmä radikálnou odpoveďou na zúfalú a nenaplniteľnú túžbu literárnohistorického pozitivizmu napísať úplné, vecne presné a absolútne pravdivé dejiny, ale aj na štrukturalistický problém, ako spojiť štruktúru s diachroniou, čo ostalo napriek všetkým štrukturalistickým pokusom *contradictio in adiecto*.

Kategória hypolepsy, približovania, ale aj približnosti si kladie skromnejší, ale prakticky uskutočniteľný cieľ: neodmietnuť možnosť utvárať kultúrnu pamäť, mať odvahu napísať literárne dejiny aj s rizikom, že výsledkom bude len jeden z možných spôsobov ako vytvoriť v zaznamenateľnej, evidovateľnej a identifikovateľnej podobe literárnu pamäť, aj keď vieme, že pokiaľ nemá slúžiť rozličným manipuláciám, musí sa vzdať nároku na mocenské disponovanie a ovládanie.

* * *

Základnou vlastnosťou literárneho dejepisectva ako synoptickej mapy je *polyfokálna*. Čítaním zblízka „odhaľujeme živost' a ústrojnosť, z odstupe potom globálnu znakovosť ako podobenstvo či metaforu sveta“ (Fila, 2003, s. 15). V prvom rade ide o zmeny ohniska pri pohľade na literárny text na osi mikro/makro. Smeruje od explikácie mikrodetailov literárneho textu cez poetologickú mezoúroveň, interpretáciu (analýzu) literárneho textu až po bibliografický záznam textu, o text autorizovaný v podobe hesla (slovníkové heslo, portrét v literárnych dejinách), o text bez názvu, text anonymný či anonymizovaný (najčastejšie subsumovaný pod floskulu „a ďalší“).

Tu sa rozhoduje o samotnom charaktere literárnohistorického textu – do akej miery pôjde o dejiny textov, alebo literárneho procesu, do akej miery pôjde o interpretačný, autorský, recepčný, historickopoetický pohľad na literatúru alebo o kultúrnoreprezentatívny pohľad na literárne inštitúcie.

Ešte podstatnejšia je však otázka charakteru zmeny ohnisk. Tradičný literárnohistorický pohľad je založený na mechanickej výmene pevných ohnisk. Pre synoptický pohľad bude charakteristická transfokácia, *zoomovanie*, kľzavý pohyb medzi ohniskami. Vladimír Svatoň pomenoval tento *kľzavý* spôsob *zoomovania* medzi mikroštruktúrou

literárneho textu a makroštruktúrou literárnych a kultúrnych procesov ako „veľkou plochu doteku medzi dílom a epochou“ a nazval ho *fenomenologickou vedou* (Svatoň, 2004, s. 35).

Rovnako dôležitá je *polyperspektivita* pohľadu. Ide minimálne o dva aspekty. Jedným je kĺzavý pohyb medzi estetickým a kultúrohistorickým pohľadom. Literárne texty sú súčasťou literárnej pamäti, a v tomto zmysle dejinami literárnej estetiky. Zároveň sú aj súčasťou tvorby kolektívnej kultúrnej pamäti, v ktorej nejde len o „slová, vety a texty, ale aj o rituály a tance, vzory a ornamenty, zvyky a tetovania, jedlo a pitie, monumenty, obrazy, krajinné, hraničné a turistické značenie“, pretože „všetko sa môže stať znakom, ak kóduje to, čo je spoločné“ (Assmann, 2001).

Druhým aspektom je *polyperspektivita* priestorov. Tradičné dejiny literatúry sa píšú ako dejiny „národnej literatúry“. Jej rámec tvorí fikcia jedného jazyka a jedného historického teritória, hoci historicky ide o premenlivé teritórium a o odlišné podoby jedného jazyka či dokonca o rozličné jazyky.

Kontexty literárnych textov sú *polypriestorové*, v rozličných obdobiach rozdielne. V jednotlivých obdobiach je medzi nimi rozdielna vzdialenosť. Raz sa utvárajú ako uzavreté, v kontroverznom vzťahu s vonkajším prostredím, inokedy ako viac či menej otvorené. Raz sa vzťah medzi nimi utvára ako vzťah medzi centrom a perifériou, inokedy ako systém vzájomného presieňovania. Intertextualita ako vnútorný výraz otvorenosti či uzavretosti literárnych textov je okrem toho *polyčasová*, nezachováva strohý poriadok časovej následnosti a priestorovej súslednosti, ale *asociatívny* poriadok tvorby literárneho textu, vzťah medzi textami prechádza plynulo – a opäť kĺzavo – z jednej časovej a priestorovej dimenzie do druhej, jeho poriadkom nie je časová a priestorová, ale významová *nadväznosť*.

Ak chce byť literárne dejepisectvo archívom, orientujúcim v literárnej a kultúrnej pamäti, a nie skladiskom dát či odkladiskom textov, musí zohľadniť *polypriestorovosť*, rozdielnosť kontextov v rozličných časoch, ale aj *polykontextuálnosť* a *polyčasovosť* intertextuálnych vzťahov.

Tretím kľúčovým aspektom je *polyfunkčnosť* literárnych dejín, podmienená zmenou intencionality literárnych textov. Tradičné literárne dejepisectvo hľadá jednotný kľúč k celku literárnych dejín. Funkcie textov sú pritom značne premenlivé. Synoptická mapa literárnych dejín si nevystačí s jedným univerzálnym modelom literárneho textu. Musí registrovať *dobové zmeny funkcií* textov, rozličné formy ich literarizácie, prieniky literárnych textov s mýtmi, zaklínadlami, textami náboženských obradov, filozofickými textami, publicistickými textami, ale aj s novodobými úžitkovými či reklamnými textami.

Štvrtým kľúčovým aspektom je *vnútorné členenie literárnych dejín*, ich *periodizácia*. Tradičná lineárna predstava je jednoduchá. Vychádza z pokroku ako zakladajúcej vlastnosti modernizačného procesu. V zmysle tejto predstavy nové obdobie nahrádza staré, samo starne a nahrádza ho nové obdobie.

V takomto chápaní ostáva celkom neuchopiteľná otázka vnútornej plurality, autorskej odlišnosti, odlišnosti skupín, generácií, prúdov a smerov ako elementárnej podmienky tvorby literárnej (a kultúrnej) pamäti.

Na druhej strane úvrate je otázka literárneho kánonu. Kánon možno chápať dvojako: ako mapu-normu, alebo ako mapu-orientáciu. Návrat k problému literárneho kánonu ako

forme orientácie pri tvorbe kultúrnej pamäti však nanovo kladie aj otázku vzťahu rovnakosti a odlišnosti, toho, čo pretrváva a čo sa mení. Umožňuje odlíšiť dobovo populárne, ale z hľadiska trvania efemérne texty, texty, ktoré zohrávajú rolu dobových iniciatív, a texty, ktoré pretrvávajú. Zároveň to však umožňuje lepšie pochopiť aj moment netrvácnosti trvalého, zmeny kánonu, vyplývajúce zo zmien kultúrnej pamäti a jej archívu.

Pri odlišnostiach hovoríme potom o povahe rozdielov a z nich vyplývajúcich zmien, ktoré vystupujú v čase a priestore. Budeme pritom uvažovať o dvoch typoch zmien; o tých, pri ktorých sa uchováva neistá rovnováha vnútorne diferencovaného systému a o zmenách, pri ktorých sa táto krehká, chvejivá rovnováha rozrušuje a dochádza k zmene celého systému. V naračnom jazyku literárnej histórie budeme teda hovoriť o *zmenách v rámci jednotlivých období*, o ich vnútorne diferencovanom, pružnom usporiadaní v stave *chvejivej rovnováhy* a o tých zmenách, ktoré vedú k výmenám celých dobových diskurzov. Tie budeme v naračnom jazyku literárnej histórie označovať ako *zmeny období*.

V tomto základnom vymedzení spočíva aj kľúč k literárnohistorickej periodizácii. Kritériami periodizačných – a opäť pružných, plynulých, kĺzavých hraníc budú práve tie nerovnovážne stavy, ktoré vedú k zmenám celých dobových systémov.

Synoptická mapa kĺzavých, difúzných hraníc, vzájomných prienikov a prelínaní umožňuje identifikovať situácie medzi dvoma systémami, ktoré robia literárnym dejepiscom najväčšie problémy. Umožňuje lepšie pochopiť pokusy vytvoriť nový systém na starom dobovom podloží, ale aj pokusy ešte raz potvrdiť starý systém (retro), vývinové meandre, pokusy, ktoré sa nepresadžia, ale tvoria osobitné hodnoty pokusu a omylu.

Tieto difúzne, kĺzavé pohyby sa sústreďujú do uzlov (Hutcheon and Valdés, 2002), doslovne sa dá povedať, že sa zauzľujú. Uzly predstavujú akúsi formu zhusteného pohybu, akumulujú čas a kumulujú priestor do konfigurácií, ktoré spätné pôsobia na jednotlivé pohyby, a to často nielen v textoch jednotlivých autorov, ale celých skupín, či generácií. Utvárajú podľa svojej kultúrnej mohutnosti (Kittler, 2002) zhustený priestor toho, čo sa označuje ako obdobie, doba, epocha. Koncentrujú sa v nich všetky vlastnosti, ktoré potom utvárajú nový diskurz, ktorý opisujeme pojmi ako skupina, generácia, škola, smer, obdobie, doba, epocha. A opäť: pre synoptickú mapu týchto uzlov je podstatný moment spoločného diskurzu, založeného na jeho vnútornej diferenciácii, a nie ich monolitné vymedzenie vlastnosťami, ktoré sa majú zmocniť celého priestoru.

V slovenskej literatúre 19. a 20. storočia možno identifikovať ako takéto uzlové body obdobia, v ktorých sa utváral klasicizmus, romantizmus, realizmus, naturalizmus, moderna, neskorá moderna, avantgarda, socialistický realizmus a jeho moderný protihráči (postavantgarda, neoavantgarda) a postmoderna. Okolo týchto diskurzov a ich *orientácií* možno potom skúmať vnútorne diferencované konfigurácie jednotlivých období, ich hranice, prechody medzi nimi, individuálne a kolektívne projekty, ktoré ich utvárajú, súlad a napätie tvorby literárnych textov (historickopoetická orientácia), formy ich medializácie (rukopis, tlačný text, orálna podoba, vizualizácia v elektronických médiách, internet) a programov (kultúrna orientácia a literárna politika).

Pojem literárnych dejín ako synoptickej mapy je metaforou. Jej praktickým overením môžu byť len skutočne napísané dejiny. Dejiny literatúry, či dejiny literatúr. Napokon, aj samotné dejiny dejín literatúry utvárajú akúsi synoptickú mapu.

- ASSMANN, Jan: *Kultúrna pamät'*. Praha, 2001.
- BATESON, Gregory: *Geist und Natur*. Frankfurt : Suhrkamp, 1987.
- BITI, Vladimír: Dějiny jako literatura – literatura jako dějiny. In: *Kritický sborník*, 1996, 16.
- ČEPAN, Oskár: Vzťahy v literárnom vývine. In: *Slavica Slovaca*, roč. 14, 1979, č. 4, s. 364 – 368.
- FILA, Rudolf: *cestou*. Bratislava : Petrus, 2003, s. 15.
- GENETTE, Gérard: *Palimpseste. Die Literatur auf zweiter Stufe*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1993, s. 9 a n.
- GRASSKAMP, Walter: Ist die Moderne eine Epoche? In: *Postmoderne. Eine Bilanz*. Merkur, 1998, Heft 9/10, s. 760.
- HUTCHEON, Linda and VALDÉS, Mario, J. (ed.): *Rethinking literary history: a dialogue on theory*. Oxford, New York : University Press, 2002.
- JAKOBSON, Roman: *Dialóg*. Praha : Československý spisovatel, 1992.
- KITTLER, Friedrich: *Eine Kulturgeschichte der Kulturwissenschaft*. München : Wilhelm Fink Verlag, 2000.
- MATEJOVIČ, Pavel: *Synoptici*. Bratislava : Kalligram, 2000, s. 20; Synopsien. In: *Form – Struktur – Komposition*. Hrsg. Jeff Bernhard, Peter Grzybek, Anton Pokrivčák, Gloria Withalm. Semiotische Beiträge, Jg. 26, 1-4/ 2002.
- OROSZ, Magdolna: Das Gedächtnis des Textes ist seine Intertextualität – Intertextualität in der Literatur der Jahrhundertwende. In: Endre HÁRS / Wolfgang MÜLLER-FUNK / Magdolna OROSZ (Hrsg.): *Verflechtungsfiguren. Intertextualität und Intermedialität in der Kultur Österreich-Ungarns*. Budapest Studies zur Literaturwissenschaft, Bd. 3. Frankfurt a. M. : Peter Lang Verlag, 2003, s. 49 – 66.
- SCHLÖGEL, Karl: *Im Raum lesen wir die Zeit*. München, Wien : Hanser Verlag, 2003, s. 52 – 60.
- SRP, Karel: Pointy povědecké doby. Doslov. In: NAVRÁTIL, Václav: *O smutku, lásce a jiných věcech*. Praha : Torst, 2003, s. 591 a n.
- SVATONĚ, Vladimír: Rozhovor s J. Trávníčkom. In: *Host*, 2004, č. 1, s. 35.